

פרשת בא

גיליון 129 התשע"ה
שבת שלום
ומבורך
ובשורות טובות!

בשם ה' נעשה ונצליח

עזרי תועם ה' עושה שנים וארץ

אשכול יוסף

חידושים נפלאים ועונג שבת בפרשת השבוע

מאת הצב"י רבי יוסף חי סימן טוב שליט"א מחה"ס "כרם יוסף"
ראש ישיבת הנותנידים "אור התורה" ליוני דפגרא לצעירים מצטיינים ירושלים ת"ו

בברכת רבותינו הגאונים ראשי הישיבות, ר"י "פורת יוסף" הגאון רבי נושה צדקה שליט"א הגאון רבי TIT כהן שליט"א ר"י "חברון"

האם מותר לכבול סעודה ד' במוצש"ק פרשת "בא" מפני תענית עד יום ג' להשגת סגולת האריז"ל לזכירת הלימוד?

אודות הסגולה המופלאה לזיכרון לימוד התורה שהבאתי בחיבורי "שלהבת יוסף חי" (עמוד קע"ג) על פי דברי הגר"ח פלאגי זצ"ל בשם האריז"ל, דיתענה שלושה ימים ושלושה לילות רצופים, ממוצאי שבת פרשת "בא", וביום שלישי אחר סעודתו לפני השקיעה ילך אצל היכל הקודש ויאחז בידו הימנית בקבוק יין לבן כשהוא פתוח, ויקרא מתוך ספר התורה בדקדוק ובטעמים ששה פעמים "ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם" "כאשר ציוה ה' אל משה, ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת", ואחר כך יסגור את הבקבוק ויניחנו בארון הקודש בין הספרי תורה, ובליל שבת אחרי התפילה ישוב ויקחנו ויקדש עליו בלילה וביום, ויבדיל עליו במוצאי שבת, והוא פלא לזכירה בדוק ומנוסה.

ונשאלתי עתה מאנשים המבקשים להתענות דהנה הגר"ח פלאגי הצריך להתענות שלושה ימים ושלושה לילות רצופים, ממוצאי שבת כאמור, [שהרי כתב שאחרי שיתענה שלושה ימים יניח את היין בארון הקודש, ובמקום אחר כתב שביום שלישי יעשה כן], ואם כן סעודה רביעית מה תהא עליה, האם מותר וראוי לדחותה מפני סגולה זו, ועוד היאך יקדים סעודתו ביום שלישי לפני השקיעה, הלא לפי זה לא הוי שלושה ימים ושלושה לילות בשלימות?

א'. יבואר דסעודה רביעית חובה

הנה אמרו בגמרא שבת (ק"ט): לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת אף על פי שאינו צריך אלא לכזית, לסעודה רביעית. וכן פסק הרמב"ם (פ"ל מהל' שבת ה"ה) והטור והשו"ע (או"ח סי' ש'). והגר"א והאחרונים למדו שהיא סעודת חובה כמו הג' סעודות שהרי בגמרא סמכו דין סידור השולחן בסעודה רביעית לסידור השולחן בליל שבת, ומזה למדו שיש חיוב בפת כמו בליל שבת. המשך בעמוד 3

עץ חיים היא לתחזיקים בה ותומכיה מאושר
גיליון "אשכול יוסף" מופץ בכל רחבי הארץ
לזיכוי אלפים על ידי האחיים היקרים והאהובים
מר **גדעון ניסים** הי"ו, ומר **ואהרן ניסים** הי"ו
לברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם להם ולכל בני ביתם
מוקדש לעילוי נשמת הוריהם היקרים
סאלם אליה בן מסעודה ז"ל ונוריה בת גורג'יה ע"ה,
ת.נ.צ.ב.ה.

"ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם" (י"א, ג).

היאך משה שהפליא במצרים מכות קשות ונוראות היה גדול בארץ מצרים ומצא חן בעיני עבדי פרעה?

לכאור' יש לתמוה מאד מאד היאך היה חן משה גדול מאד בארץ מצרים ובעיני עבדי פרעה, והלא בנוהג שבעולם שטבע האנשים שמי שמכה ורודה בהם אינו מוצא חן בעיניהם מאומה, אף אם יצדק ויתנהג ביושר גמור, והרי משה רבינו הביא על מצריים מכות הרס ואבדון, חורבן וכליון, ייסורן בעשר המכות והפיל בהם חללים חללים, ותעתע והתעלל בהם בשפטים גדולים, אם כן מה מצא חן משה בעיניהם עד שגדל מאד בארץ?

ויש להעצים הקושיא ממה שביארו הראשונים, החזקוני והספורנו ועוד, הטעם שהסמוך הכתוב שאילת הכסף והזהב על ידי ישראל מהמצרים לנשיאת חינו של משה, שהוא נתינת טעם לניצול מצרים שישראל מוציאים ממצריים הרבה שנותנים להם כלי כסף וכלי זהב בשביל כבודו של משה, והתמיהה כפולה ומכופלת, לא בלבד שלא שנאו את משה על כל המכות שהפליא בהם בשליחותו של מקום, אלא אף השאילו ונתנו לעם ישראל כלי כסף וכלי זהב, משום כבודו של משה, האמנם?

והנה אף אם נאמר שכך טבע הקב"ה בליבם כמו שהקשה ואימץ את ליבו של פרעה, מכל מקום צריך ביאור היאך הקב"ה הלביש זאת בטבע, ועוד שהרי מזה שהכתוב משבח את משה שהיה חינו גדול מאד בארץ ובעיני עבדי פרעה, מוכח שלא היה חינו גדול מוכח שהקב"ה שלל בחירת העם בזה אלא מצד מעלתו של משה שהצליח למצוא חן בעיני העם.

ומצינו להגאון האור שמח בספרו משך חכמה שביאר בזה דברים נפלאים, דהנה ידוע שהתהוות הכבוד בעם משני סיבות: מעוצם חכמת האדם ומדותיו האלקיות והנהגתו הנפלאה, או מפעולות זרות בלתי מושגות, ופלאים יוצאים מגדר ההרגל הטבעי, עד שיחשבוהו לאלוקי. והנה המכובד מהחכמה ויושר הנהגתו, תחילת כבודו אצל חכמים אצילים שיודעים להוקיר חכמתו, ומאשר יפליאוהו לשלם אמיתי, יתפרסם שמו גם אצל ההמון. וסיבה שניה, בהיותו איש מכובד מצד פעולותיו הזרות והנפלאות, הוא יתהלל תחילה בפי ההמון, שבעינים בטוחות יחשבוהו לאלוקי, ויטפלו עליו שקרים ופליאות זרות בסיפורים מפלאים, עד כי יתפרסם שמו אצל ההמון, וגודל הפרסום יעשה כנפיים גם בלבבות הנבונים, להטיל ספק בלבם, לאמור לא לחנם יתפרסם שמו אצל ההמון, עד כי גם הם יכבדוהו – וכמו שהנסיון מוכיח על זה!

ומבאר המשך חכמה כי פועלו הבלתי טבעי של משה הוא אשר נתנה את חינו בעיני עבדי פרעה ובעיני העם, כי הנהגתו היתה אלוקית - עלה לשמים וירד, גוזר ומצוה על כל חוקות הטבע ומשטרי השמים, מפיח פיו ימלאו קצות הארץ שחין, הרים ידו ובאו חיות מקצות ארץ - ממפעלות כאלה ההמון במצרים נחרדו, נבעתו, חיל אחזתם, ומצד זה נתפרסם שמו אצל האצילים, כי הבינו חכמתו והפליאו הנהגתו. ומצד זה נתפרסם שמו תחילה אצל האצילים, החכמים הם "עבדי פרעה", ואח"כ אצל העם. וזה ביאור הכתוב "גדול מאוד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם" שנתפרסם תחילה לעבדי פרעה, ואח"כ להעם.

ברם עדיין אני אומר כי הדברים צריכים ביאור, כי אף שהמצרים הודו לרגע "אצבע אלוקים היא" מכל מקום כאשר חלף והלך לו אותו הרגע המשיכו להקשות עורפם ולהשתעבד בישראל, והיו רגילים בכל מיני כשפים ותעלולי מצרים, וכל מכה ניסו להראות בה את כוחם, ולפלא שבשביל שיהיה האוייב מפליא מכות אף בצורה על טבעית ימצא משום כך חן בעיני העם, צא והבט בהיסטוריה מולה, כל מדינה שהפליאה מכות בחברתה לא נשאה חן בעיני יריבתה, אטו מדינת ישראל נושאת חן בעיני אויביה מפני חסולים ממוקדים למחבלים וטורוריסטים בשמי הארץ והעולם כמובן בחסד ה' יתברך?! ואף שהיו מכות מצרים גדולות להפליא ולא ניתן לשערן בכל כלי מידה, מכל מקום השאלה ברורה כי כי המצער אויביו, לעולם לא יהיה נושא חן בעיניו!

א'. ונראה בס"ד לבאר על פי מאמר רבותינו בסוטה (יג.), תנו רבנן בא וראה כמה חביבות מצוות על משה רבינו, שכל ישראל כולן נתעסקו בביזה, והוא נתעסק במצוות, שנא' "חכם לב יקח מצוות", שנתעסק עם העלאת עצמות יוסף. וכן אמרו במדרש (שמי"ד סי' טז) אמר הקב"ה בדין הוא שיהיה משה עשיר מפסולת הלוחות ולא יהיה עני מפני שעסק בהעלאת עצמות יוסף כשכולם העשירו.

מעתה צא וחשוב אילו היה המלך פותח אוצרותיו, כספו וזהבו, אבנים טובות ומרגליות, ומכריז לכל באי שער עירו כי נתן הוא הזדמנות פז לכל מי שיחפוץ לבוא וליטול כל אשר יחפוץ, ומצווה הוא לכל עבדיו ומשרתיו להשאיל וליתן לכל באי שער עירו כל עושרם אשר רכשו וצברו במשך הדורות, הלא לב מי לא יגיל וישיש לשמע בשורה מרנינה זו, ומי הוא זה ואיזהו הוא אשר ימאן ליטול מאוצרות המלך ומשרתיו, הלא רואים אנו בחוש כי העולם כולו, בכל פינה וזווית, כל העולם כולו מקטון ועד גדול רודפים להרבות לעצמם כסף וזהב. הלא כל השווקים והחנויות, המפעלים והחנוונים, כולם יעידו על כך, כי בעוד שהשמש מבצבצת לצאת ממהרים הם לשדות ולכרמים לפתחי חנויותיהם ועיסקהם, הצד השוה שבהן כדי להעלות בחכתם עוד פרוטה ועוד פרוטה.

והנה כל שאיפתם ומשאלת ליבם של מצריים היתה להרבות כסף וזהב, שהרי בשונה משאר אומות לא ביקשו להשמיד ולכלות את עם ישראל טף ונשים ביום אחד, אף שהיינו כקוצים בעיניהם, ופחדו מאיתנו פחד מוות שמא נסלק אותם מארצם ונשלוט בה במקומם, אלא ביקשו להשתעבד בנו לבנות להם בתים וארמונות, ולשרת אותם, כי מלבד שהתעללו בנו, במידה שווה גם היו חפצים להרבות לעצמם כסף וזהב על ידינו, ועוד ראייה לדבר שהיו דבוקים בכל ליבם ונפשם לכסף וזהב, שהרי מצינו בחז"ל שבעת שפרעה אסר

את רכבו ואת עמו לקח עמו לרדוף אחרי ישראל, ציווה לכל בני דורו להביא עמדם למלחמה כל כספם וזהבם שעל ידי זה ימסרו נפשם במלחמה לרוב להיטותם לכסף שלא להפסידו.

ועל כן בראות מצרים את משה רבינו בחיר האומה תפארת הבריה נזר העם, בו לכסף וזהב, אינו מבקש כלי כסף או כלי זהב, או שמא לחזור אחריהם ליטול לעצמו בביזה אבנים טובות ומרגליות כמו שאר העם, אלא מניח כל עושר מצרים והולך לבדו להתעסק במצוה שאין לו ממנה שום תגמול או הנאה מבני אדם, אלא רק חסד של אמת להעלות ארונו של יוסף, מזה נשתוממו המצרים מאד עד כי גדל בעיניהם מאד יותר מכל אות ומופת, מפני כך מצא חן בעיניהם מאד וידעו אז כי אדם קדוש ונשגב הוא, ולרוב התפעלות והערצה למידה נשגבת זו שלא ראוה מעולם, הסכימו להשאיל וליתן כסף וזהב לבני ישראל לכבודו של משה, כי באותה שעה מכח מעשה משה נתמעט ערך ומעלת הכסף בעיניהם.

ועל פי יישוב זה מובן גם למה היה חן העם בעיני מצרים, כי גם עם ישראל הוצרכו שמושה יבקש מהם שישאלו ויטלו מהמצרים כלי כסף וכלי זהב, וכמדוקדק בכתוב (י"ב, ל"ה) "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות" ומשמע עוד שלא להנאת הממון שאלו, אלא לקיום המצוה כדברי משה רבינו, וכן דקדק האור החיים הקדוש.

ב'. עוד נראה בס"ד כי כמו שמצינו בהשתלשלות הדורות שהקב"ה נותן את חן גדולי ישראל בעיני העם, כך גדל משה בארץ מצרים ומצא חן בעיני עבדי פרעה והעם, שכך הטביע הקב"ה בעולמו שיהיו אוהביו נושאים חן וחסד בעיני כל רואיהם, ומפני כך גדולי ישראל משרתי השם, הממיתים עצמם באהלה של תורה ומדקדקים קלה כבחמורה, הם הם שזוכים לנשיאת חן אמיתי בעיני העם והעולם כולו, וכדרך שמצינו במדרש תנחומא אמר הקב"ה "אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאום ה'" אמר רבי בנימין בר לוי אמר הקב"ה ישב אדם בזוית ביתו ויעסוק בתורה, אני מראהו לבריות.

ג'. עי"ל כי בנוהג שבעולם מנהיג שמחולל פלאות ומצליח בכל מעשה ידיו, מתגאה ומשתרר על עמו, מפאר חכמתו ומבזה אויביו, לא כן משה רבינו שנהג בעונה גדולה כלפי עמו ואף כלפי פרעה, שהרי היה נזהר בכבודו כמבואר בחז"ל. נמצא כי עוצם מידותיו ואצילותו, סללו מסילות לליבם של מצרים ופתחו ליבם ליקרו ולרוממו ולכך גדל מאד בעיניהם ומצא חן ושכל טוב בעיני כל רואיו.

וכן ראינו בחוש אצל גדולי ישראל בדורנו שנשאו חן בעיני העם, והכל שיחרו לפתחם שרים ורוזנים, מלכים ומנהיגים, מכל העולם כולו, אף גויים השתחוו להם אפים ארצה ויצא שמם מתחילת העולם ועד סופו, והבריות חרדו מפניהם ובדבריהם הרעישו שמים וארץ הלא המה הגאונים האדירים ארזי הלבנון פוסקי הדור מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל ומרן הגאון רבינו עובדיה יוסף זצ"ל, זיע"א, והן הן הדברים שכל ימיהם התנזרו והתרחקו מכסף וזהב, לא הביטו בכסף ואף לא חפצו בזהב, אלא ישבו כל ימיהם בזוית ביתם ועסקו בתורה מתוך ענוה צרופה ומידות מופלאות, והקב"ה הראם לבריות!

המשך מעמוד ראשון | האם מותר לבטל סעודה ד' במוצש"ק פרשת "בא" מפני תענית עד יום ג' להשגת סגולת האריז"ל לזכירת הלימוד?

שולחנו במוצאי שבת ואף על פי שאינו צריך אלא לכזית, כדי לכבדו בכניסתו וביציאתו". ולפי זה יש לומר דאף אם נמשך סעודה שלישית לתוך החשכה כמנהגנו, עדיין לא יוצא ידי חובת סעודה רביעית, דבעינן צאת שבת דווקא, ללוות השבת ביציאתה, וכיון שעדיין לא הוציא השבת, אין כאן ליווי לשבת.

ובכף החיים (סי' ש' סק"א) כתב דעל פי דברי האריז"ל בשער הכוונות בעניין סוד סעודת מלוה מלכה מבואר דאינה עולה למי שמקימה באופן זה שממשיך סעודה שלישית אחר חשיכה. [ובחזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' תמ"ז) כתב דמי שהיה אוכל סעודה שלישית ובאמצע סעודתו חשכה לו, כל שאכל כזית פת אחר חשיכה ונתכוין לצאת בו ידי חובת סעודה ד' יצא ידי"ח, בהסתמך על דעת רב צמח גאון באוצר הגאונים (ברכות סי' שכ"ח) ועוד ראשונים שכתבו דסעודה רביעית אינה חובה].

ג. אם מועיל לקיים סעודה ד' ביום שלישי

והנה עלה בדעתי ליישב דברי הגר"ח פלאגי דשמא סובר שאפשר לקיים סעודה רביעית ביום שלישי קודם השקיעה, שהרי כל טעם הסעודה ללוות המלך, וכיון שעדיין לא אכל, נמצא דעצם אכילתו ביום שלישי היא סעודת ליווי המלך.

שהרי מצינו שאם שכח ולא הבדיל במוצאי שבת, מבדיל עד סוף יום שלישי, כמבואר בגמרא (פסחים קו). אמרי בני רבי חייה מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך בכל השבת כולו, ועד כמה? אמר רבי זירא עד רביעי בשבת. כי הא דיתיב רבי זירא קמיה דרב אסי, ואמרי לה רב אסי קמיה דרבי יוחנן, ויתיב וקאמר לעניין גיטין, יום ראשון ושני ושלישי בתר שבתא, ארבע וחמשה ומעלי יומא לפני השבת הבאה. ועיין בשו"ע (סי' רצ"ט סעיף ו') שהביא דעה דאינו מבדיל אלא כל יום ראשון, ולכן למעשה נקטינן סב"ל דאינו מבדיל בברכה עד יום שלישי.

מיהו לעניין סעודה רביעית שמא יוצא ידי"ח אם מקימה ביום שלישי לפני השקיעה, ובזה יהיה גם מיושב מה שכתב הגר"ח פלאגי לעשות תענית ג' ימים וג' לילות וביום שלישי אחר סעודתו יפתח ההיכל, ותמוה דהלא בעינן שלושה ימים ושלושה לילות, ברם לאור האמור מיושב דבדווקא קאמר שיסעד קודם השקיעה שיצא בזה ידי"ח סעודה ד'.

ומצאתי בספר אבן ישראל (סעודת מלוה מלכה עמ' ו') שכתב בשם הש"ל (אות י"א) שיש תקנה בשעת הדחק לעשות סעודת מלוה מלכה עד יום שלישי ועד בכלל. ובספר טעמי המנהגים (עניני שבת דף ס"ג ע"ב) כתב בשם האשל אברהם מבוטשאטש שרשאים לסעוד סעודה רביעית אפילו אחר הרבה שעות מההבדלה, ואולי מועיל גם למחרת היום כל שעושה אותה לכבוד שבת, ויש מגדולי הדור שעושים כן.

אלא שהגר"ח פלאגי בספר כף החיים (סי' ל"א אות נ"ט) כתב, שצריך להקפיד לעשות סעודה רביעית עד ארבע שעות מהלילה, והעושה סעודה רביעית לאחר מכן, לא עשה ולא כלום. ושלא כמו שכתב החסד לאלפים שזמנה כל הלילה. ובבן איש חי (ויצא כ"ז) כתב, שמה שאמרו עד ארבע שעות הוא למצוה מן המובחר, אבל בדיעבד עד חצות לילה יכול לקיימה. ועכ"פ מבואר שלא ניתן לעשותה עד ליום שלישי, אלא לכל המאוחר עד עלות השחר כמ"ש בשו"ת יחיה דעת (ח"ד סימן כ"ה).

ד. אם מותר לבטל סעודה ד' בשביל תענית

ולעיקר השאלה אם מותר להתענות במוצאי שבת ולבטל סעודה רביעית, הנה מצינו לשל"ה הקדוש (מסכת שבת פרק נר מצוה) שכתב:

וכן דקדק מרנא ורבנא רבינו יוסף חיים זצ"ל בתשובותיו רב פעלים (ח"ג או"ח סי' ל"ה), וכתב דמשמע שדינם שוה לעניין ששניהם חובה, אף שג' הסעודות הוי חובה יותר, וכדברי החיי אדם (הלכות שבת כלל ח' אות ל"ו) שכתב שסעודה רביעית הוי חיוב גמור, וכדלא הגאון רבי זלמן בשו"ע סי' ש' שהקל בזה דלא הוי אלא מצוה מן המובחר, דמשמעות דברי הפוסקים אינו כן אלא דיש בה חיוב גמור. וכן כתב הגר"ח פלאגי בספרו כף החיים (סי' ל"א אות ס"א). ובחסד לאלפים (סי' ש') כתב בשם הזה"ק שמי שלא קיים סעודה רביעית כאילו לא קיים סעודה שלישית.

ודע דמה שכתב המשנ"ב (סי' ש' סק"ב) שסעודה רביעית אינה חובה כמו ג' סעודות שבת דשם אסמכוהו אקרא וסעודה רביעית רק מצוה בעלמא ונפק"מ אם אי אפשר לו לקיים כולם. לא כתב כן אלא לעניין מי שאינו יכול לקיים את כולן, דיש דין קדימה לג' סעודות, דסעודה רביעית אינה לגמרי כדין ג' סעודות, אבל מכל מקום ודאי גם היא חובה, וכמו שדקדק בשו"ת רב פעלים הנזכר כאמור.

ב. יבואר דא"א לקיימה קודם צאת השבת

אחר הדברים האלה שסעודה רביעית היא חובה ולא רשות, יש לחקור אם מותר וראוי לבטלה במוצאי שבת פרשת בא, מחמת תענית ממוצאי שבת ועד יום שלישי, לקיים הסגולה המופלאה של רבינו האריז"ל להשגת זכירת הלימוד, וכבר ידעת שמאז שבירת הלוחות גברה השכחה, שאלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל, (עירובין נד.) ועתה כדי לקנות ולזכות לזכור את חלקי התורה צריך רוב עמל ויגיעה, אך יש המתייגע בלימודו ואינו מצליח להעמידו שלא ישכח ממנו, וצריך לזה הרבה סייעתא דשמיא, (מגילה ו: ורש"י). ובדאי המיצר ודואג על שכחת התורה ועל אחת כמה וכמה אם מתעה על כך יזכה לסייעתא דשמיא, כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו.

והנה היה מקום לחקור אם הקדים סעודה רביעית לפני צאת השבת יצא ידי חובתו, כעין מה שמצינו שיכול להשלים סעודת ליל שבת ביום השבת כמבואר בשו"ע (או"ח סי' רצ"א ס"א). מיהו נראה דאי אפשר לקיים סעודה רביעית אלא אחרי חשכה דווקא, שהרי הראשונים ביארו טעם ושורש מצותה כדי ללוות המלך, כעין מה שאמרו בפסחים (קג.), ולפי זה אפשר לקיים סעודה רביעית דווקא משחשכה שאז מלווה למלך ולשבת, וכשמה כן היא מלוה מלכה, וכן כתב רש"י (שבת קיט:). דעניין סעודה רביעית כבוד שבת היא, ללוות ביציאתו דרך כבוד, כאדם המלוה את המלך בצאתו מן העיר. וכן כתבו בשבולי הלקט (סי' ק"ל) ובספר התרומה (הל' שבת סי' רמ"ו), ובשו"ע (או"ח סי' ש'). ומטעם זה כתבו האחרונים (בית יוסף ולבוש שם), שאומרים פיוטים וזמירות בסעודה רביעית ללוות השבת ביציאתו כשם שמלוין אותו בכניסתו.

ויש להביא ראיה ממה שכתב האליה רבה (סימן ש'): "ואני שמעתי שאם נמשך סעודה שלישית עד אחר חשיכה אין צריך לאכול עוד סעודה רביעית במוצאי שבת". והביאו גם הבאר היטב. ומבואר כאמור שרק אחרי חשכה אפשר לקיים סעודה רביעית.

אך לא זו בלבד שנראה שאי אפשר לקיימה קודם חשיכה אלא נראה עוד דיש לעיין בקולא של האליה רבה, דמדברי הרמב"ם פ"ל שבת ה"ה) משמע דדווקא במוצאי שבת אפשר לקיימה, וזה לשונו: "וכן מסדר

"ומי שמתענה במוצאי שבת, כגון שעושה הפסקה מבעוד יום, אזי יטרח להכין סעודה זו לאחרים, והוא ילמד המאמרים והדינים המוזכרים בסעודה זו וסודה, ויהי לרצון אמרי פיו כאילו היה עושה כן. וכן עשה רבי שמעון בר יוחאי (זוהר ח"ג דף צ"ה ע"א) בערב פסח שחל להיות בשבת, שהיה עוסק בסודות התורה במקום סעודה שלישית". והובאו דבריו בשערי תשובה ובאליה רבה (סי' ש'). ולכאור' מוכח מזה שבשביל תענית מותר לבטל סעודה רביעית.

אלא שכבר מצינו שנשאל מעין זו מרנא ורבנא ריש גלותא רבינו יוסף חיים זצוקל"ה בספרו שו"ת רב פעלים (ח"ג או"ח סי' ל"ה) אודות אדם שרוצה לעשות הפסקות בשביל תיקון עונות ורוצה לעשות ההפסקה אחר סעודה שלישית ויתענה ליל יום א' וליל יום ב' אם מותר אע"ג דמפסיד סעודה ד', וכן אם יש לו הכרח כזה כגון בשנת העיבור שהמולד תוך עשרה שעות קודם ר"ח וכתב בספר אמת ליעקב שאם יתענה ל"ח שעות קודם המולד, כלומר מ"ח שעות קודם ר"ח עד המולד, ויעלה לו לחשבון ארבע מאות תעניות לכפר עון חילול השם ועון הקרי, ונדמין ר"ח בליל שליש בשבת ועל כן מוכרח להתענות ממוצאי שבת.

והשיב דכיון שסעודה רביעית הוי חיוב גמור, ממילא ודאי אסור להתענות במוצאי שבת, דהרי זה מזלזל בכבוד שבת דאפילו אם הוא אנוס שאינו יכול לאכול כלל, אך להתענות בו בקבלת תענית ודאי הוי זלזול ואסור, והוסיף דאף שמצינו בגמרא באמוראים שהיו מתענים גם בשבת ולא חששו לזלזול, היינו הם דווקא שהיו רגילים להתענות, ואם היו באים לאכול בשב הנה נחלאים בשינוי וסת שהוא תחלת חולי מעים ודמי לחולה שלא נתן לו הרופא לאכול כלום כדי שלא ינזק ואין כאן זלזול לשבת דאין כבוד השבת חפץ בנזק עבדיו המקיימים הלכותיו ושומרים משמרתו.

וקשה דבשער דוה"ק (דף יט.) איתא: "וכאשר תאכל סעודה המפסקת לצורך התענית של מחר או לצורך ההפסקה של שני ימים רצופים, תאכל המלוגמה האחרונה מטובלת באפר זולתי אם הוא יום שבת", ומשמע לכאור' שיכול להפסיק ולהתענות במוצאי שבת?

ורבינו יוסף חיים זצוקל"ה הוא מוטיב לה והוא מפרק לה, דכל כוונת האריז"ל בתענית של ט' באב דחל באחד בשבת, שצריך לאכול המלוגמה האחרונה של סעודה המפסקת באב באפר מלבד אם הוא ביום שבת שלא יטבלנה באפר, אבל סעודה המפסקת שהיא לצורך הפסקה של שני ימים אי אפשר שתזדמן בשבת דאין בזאת הכרח שיעשנה ביום א' ויום ב' כמו תענית של תשעה באב.

אך כתב לצדד דגבי הפסקות של תיקוני עונות אם עושה בעבור שכ"ה ימים דתיקון א"א, או בעבור רל"ג ימים דתיקון משכב זכור, וכבר התחיל לעשות התעניות וקודם שעשה התענית האחרונה נזדמן לו עסק וצורך גדול לילך בשיירה במדבר ביום ג' בשבוע, ואם לא יעשה תענית זו האחרונה ביום א' ויום ב' אינו יכול להתענות בדרך כיון שיסתכן, וגם אינו יכול להתעכב עד יום רביעי כי יצא לו נזק גדול, ויש לו הכרח רב, דאפשר שיוכל להתענות ביום א' וביום ב', וסיים דעדיין צריך להתיישב בזה.

ברם הוסיף שכל זה אמור דוקא לענין התעניות שמבוררות בכתבי האריז"ל, אבל תעניות אחרות אף שנהגו בהם רבים בכמה קהילות וכמו תענית ל"ח שעות קודם המולד של האמת ליעקב, דאף אם נזדמן ביום א' וביום ב' דמוכרח להתענות במוצאי שבת, אין חשיב זה הכרח ואסור להתענות בו במוצאי שבת, כי עיקר תיקון זה אינו ברור אצלנו ולא ידוע בכתבי ידו של רבינו האריז"ל או רבינו הרש"ש ז"ל, וכן לא בכתבי רבינו האריז"ל שהעתיק מההר"ח ז"ל, כי צריך שיהיה הדבר ברור בידינו שיצא מפי המלך או מפייהם או מפי כתבם.

סוף דבר

נמצאנו למדים שאסור להתענות במוצאי שבת ולבטל סעודה רביעית אף בשביל תעניות שנהגו בהם הרבים, ויש בהם מעלה נשגבת, אילו לא שהם מפורשים בכתבי האריז"ל או רבינו הרש"ש, ודווקא באופן שיש הכרח גמור להתענות בהן דווקא במוצאי שבת, וכאמור. ולפי זה כיון שתענית זו של שלושה ימים ממוצאי שבת פרשת בא בשביל סגולת זכירת הלימוד אינה ידועה שנמצאת בכתבי האריז"ל וסיעתו, ממילא אי אפשר לקיימה ואסור להתענות בשבילה ממוצאי ש. מה גם שאף הגר"ח פלאגי לא כתב

במפורש שהתענית צריכה להיות ממוצאי שבת, אלא כך עולה מצירוף הדברים שכתב בשני מקומות מזכרוננו, ולא בא להתיר תענית במוצאי שבת, אלא רק בא לדון אם מותר להכניס את היין להיכל, וכמבואר בחיבורי "שלהבת יוסף חי".

ואפשר שאף הגר"ח פלאגי לא היתה דעתו להצריך שלושה ימים ושלושה לילות מלאים, אלא רק רצופים, דבשביל סגולתה די בכך, ומשום כך סועד סעודה רביעית במוצאי שבת, ומקדים סעודתו ביום שלישי קודם השקיעה, דמקצת היום ככולו, וכל שכן רובו של יום, וראיה לדבר ממה שכתב המג"א (סי' תקס"ח ס"ק י"ד) בשם מנחם עזריה, ע"ש.

צא ולמד ממה שנודע אודות אשת הגר"א מוילנא שפעם החלה בתענית הפסקה אחר סעודה שלישית בשבת, ותיכף אחר ששמעה הבדלה במוצאי שבת שכבה לישון. וכשנודע הדבר לרבינו הגר"א, שלח להודיע לה שבכל הפסקות שתעשה לא יכופר לה הפסד מניעת סעודה רביעית אחת, ואז תיכף ומיד קמה ואכלה סעודה רביעית, (תוספת מעשה רב סי' ל"ט).

ובלאו הכי כבר מלתי אמורה בזה בחיבורי "שלהבת יוסף" שיש להעדיף תענית דיבור במשך שלושה ימים ושלושה לילות, שודאי גדולה מעלתה לא פחות מתענית ממאכל, ובפרט למי שעוסק בתורה שעל ידי התענית בודאי עלול להתבטל מלימודו, ועל אחת כמה וכמה בדורנו שירדה חולשה לעולם.

ומפורסמים דברי רבותינו בגמרא (תענית יא.): שתלמיד ישיבה שיושב בתענית ראוי היה שיאכל הכלב סעודתו, כלומר שאין שום מעלה בתעניתו כיון שעל ידי התענית מתבטל ממלאכת שמים והרי הוא כמו אדם שמתענה מפני שאין לו מה לאכול, וריש לקיש שהוא עצמו בעל המימרא שהיושב בתענית נקרא חסיד הכריז ואמר שתלמיד חכם אינו רשאי לישב בתענית, מפני שממעת במלאכת שמים. ומי יכול בדורנו להתפלל וללמוד כראוי בדעה צלולה מתוך תעניות וסיוגופים, ובספר כפתור ופרח (פרק ל"ט) כתב בשם הרשב"א שאין המצטער יכול לכיון שמועותיו ולא לעמוד על תורתו וכל שכן האיש הרעב וכדאמרין בגמרא (ב"ב יב:) אמר רב דימי דמן חיפא קודם שיאכל אדם וישתה יש לו כמה לבבות, שאינו מסכים לדעת אחת, לאחר שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד.

ומצינו עוד בספרים הקדושים שהפליגו בשבח מעלת התענית דיבור, צא והתבשם מאמרותיהם של רבותינו גאוני העולם, הגאון מוילנא באגרתו עלים לתרופה, שכתב: "ועד יום מותו צריך האדם להתייסר ולא בתעניות וסיוגופים, אלא רק ברסן פיו ובתאותו, וזוהי התשובה. וזוהי כל פרי העולם הבא, וזה יותר מכל התעניות והסיוגופים שבעולם, וכל רגע ורגע שהאדם חוסם פיו וזכה בשבילו לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער, ובזה יכופר לו כל עוון וניצול משאול תחתית". ומרן החפץ חיים זצ"ל בספרו משנה ברורה (סי' תקע"א סק"ב) כותב: "ראיתי כתוב בספר אחד, שכשאדם רוצה להתנדב תענית, טוב יותר שיקבל תענית מן הדיבור ממה שיקבל עליו מן האכילה, כי ממונו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו, ולא יחלש על ידי זה".

ועל כן נראה כי בשביל קיום סגולה מופלאה זו, במקום תענית שלושה ימים ושלושה לילות, ניתן לעשות תענית דיבור שלושה ימים, ממוצאי שבת קודש פרשת בא" ועד יום שלישי לפני השקיעה, ואז ילך אצל היכל הקודש ויפתח את ההיכל, ויעשה כסדר שכתבנו בתחילת התשובה.

וכדברים האלה עשינו בני החבורה כמה פעמים בלומדנו בישיבה, ועתה זה כמה שנים שבכל שנה לקראת פרשת בשלח אני מעודד את התלמידים היקרים מבני ציון היקרים המסולאים בפז לעשות כסדר הזה, ואני מדגיש להם כי העיקר זה התענית דיבור שעושים בשלושת הימים הללו, ולכן אם החסירו או שינו מעט משאר התנאים, אין זה מעכב כל כך, ומתוך שלושת ימי התענית דיבור עוסקים בתורה בהתמדה וטהרה מופלאה, וכבר כמה וכמה תלמידים עשו כאמור, ונוכחתי לראות כי הועיל להם מאד להשקת ואהבת התורה, ולעלות במעלות רמות ונשגבות, וגם לזכירתה, ויכינו השי"ת!